

УДК 336.7(031)+338.45.019:621

О.В. Шишкіна, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА ЕКСПРЕС-ОЦІНКА ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Е.В. Шишкіна, канд. экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

ИДЕНТИФИКАЦИЯ И ЭКСПРЕСС-ОЦЕНКА ФИНАНСОВЫХ РИСКОВ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Olena Shyshkina, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

IDENTIFICATION AND RAPID ASSESSMENT OF FINANCIAL RISKS OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

Досліджено роль ризиків у діяльності суб'єктів підприємницької діяльності. Обґрунтовано важливість ідентифікації ризиків як ключового елемента системи управління ризиками. Систематизовано фактори ризику та запропоновано інструментарій ідентифікації та експрес-оцінки фінансових ризиків на основі фінансової звітності промислового підприємства. Пропонується розташувати ризики промислового підприємства за пріоритетами та кількісно оцінити за допомогою картографування, що дозволить структурувати ризики за силою впливу (рівнем значущості) та частотою виникнення (ймовірністю), визначити межу терпимості, яка відділяє некеровані ризики від керованих і дозволяє визначити суттєві, граничні, критичні та катастрофічні ризики.

Ключові слова: ризик, ідентифікація ризиків, оцінка ризиків, система управління ризиками, керовані та некеровані ризики, межа терпимості, карта ризиків.

Исследована роль рисков в деятельности субъектов предпринимательской деятельности. Обоснована важность идентификации рисков как ключевого элемента системы управления рисками. Систематизированы факторы риска и предложен инструментарий идентификации и экспресс-оценки финансовых рисков на основе финансовой отчетности промышленного предприятия. Предлагается расположить риски промышленного предприятия по приоритетам и количественно оценить с помощью картографирования, что позволит структурировать риски по силе влияния (уровням значимости) и частоте возникновения (вероятности), определить границу терпимости, которая отделяет управляемые риски от неуправляемых и позволяет определить существенные, предельные критические и катастрофические риски.

Ключевые слова: риск, идентификация рисков, оценка рисков, система управления рисками, управляемые и неуправляемые риски, граница терпимости, карта рисков.

The role of risk in the activity of business entities was investigated. Importance of risk identification as a key element of risk management was defined. Factors of risks was systematized and instruments of financial risk identification and rapid assessment on the basis of industrial enterprise financial reporting was offered. It was proposed to place the industrial enterprise risks depending on it priorities and to estimate quantified, using a mapping, that allow to structure the risks depending on their force influence (significance level) and frequency of occurrence (probability), and to determine the limits of tolerance, which separates managed risks from unmanaged and allows to define significant, critical, limiting and catastrophic risks.

Key words: a risk, risk identification, risk assessment, risk management, managed and unmanaged risks, limits of tolerance, a risk map.

Постановка проблеми. Вирішення проблеми ефективного функціонування і розвитку українських промислових підприємств у кризових умовах господарювання вимагає раціонального використання всіх наявних ресурсів, що ускладнюється в умовах невідомості навколишнього макро-, мезо- і мікросередовища.

За своєю природою функціонування розвиток будь-якого суб'єкта підприємництва не може бути абсолютно безризиковим і саме тому ефективність реалізації тактичних і стратегічних цілей розвитку промислових підприємств залежить від своєчасної ідентифікації, правильної оцінки й нейтралізації ризиків, здатних спричинити втрати як прибутку/доходу, так і капіталу.

Ризикований характер всіх операцій промислових підприємств, незалежно від форм власності, відображається не тільки на рівні їх доходності, конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості, а й визначає можливість їх існування. Іншими словами, суб'єкти підприємництва змушені самостійно відповідати за результати своєї діяльності, тобто за наслідки дії ризиків. Окреслені аспекти обумовлюють актуальність обраної теми дослідження і доводять їх своєчасність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні роботи у сфері управління ризиками представлені роботами таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як: С.І. Анохін, Дж.М. Кейнс, Г.Б. Клейнер, М.Г. Лапуста, А. Маршалл, Ф. Найт [13], О. Могренштейн, Л.Н. Тепман [20], К. Редхед [17], М. Чекулаев [22] та ін.

Наукова і прикладна проблематика управління ризиками промислових підприємств окремих галузей у сучасних умовах господарювання розробляється зарубіжними і вітчизняними науковцями, такими як: Н.М. Внукова [6], П.Г. Грабовий, В.М. Гранатуров [8], А.Ю. Попова [15], Г.Б. Клейнер, К.Є. Кулікова [11], В.Л. Тамбовцев, М.А. Рогов [16], Р.А. Фатхутдінов, О.С. Шапкін [23] та ін.

Особливості управління ризиками промислових підприємств розглядаються в роботах: І.А. Бланка [4], І.Т. Балабанова, Ю. Брігхем, Н.А. Брегінна [5], О.А. Лобанова, Г.Б. Клейнера, В.П. Савчука, О.В. Чугунова та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз опублікованих праць зарубіжних учених у досліджуваній сфері дозволяє відзначити фундаментальність робіт у сфері теорії ризику та їх теоретико-прикладний характер, який проявляється у розробленні системи і політики управління ризиками та у застосуванні великої кількості різноманітних прийомів і методів управління ними.

Про зростання актуальності проблеми управління ризиками у світі свідчить створення Інституту ризик-менеджменту (The Institute of Risk Management- IRM) [10], Всесвітньої асоціації ризик-менеджерів (Global Association of Risk Professionals) [7], Міжнародної ради управління ризиками (International Risk Governance Council (IRGC)) [12], Федерації європейських асоціацій ризик-менеджерів (Risk Management Standards) [2]. Актуальність проблем у сфері управління ризиками обумовили створення стандартів ризик-менеджменту, які стали результатом спільних зусиль Інституту ризик-менеджменту (IRM), Асоціації ризик-менеджменту і страхування (AIRMIC), Національного форуму ризик-менеджменту в суспільному секторі [2].

Натомість в Україні роботи в цій сфері носять переважно теоретико-методологічний характер, оскільки підприємці тільки починають усвідомлювати важливість своєчасної ідентифікації, вимірювання та нейтралізації фінансових ризиків. При цьому уявлення про методи управління фінансовими ризиками ґрунтуються переважно на зарубіжному досвіді, який, у свою чергу, потребує адаптації до специфічних умов розвитку української економіки.

Незважаючи на значну кількість досліджень у галузі аналізу ризику та активні пошуки шляхів об'єктивного оцінювання величини ризику, проблема ідентифікації ризиків промислових підприємств вивчена недостатньо глибоко. У зв'язку з цим менеджери промислових підприємств позбавлені відповідної методичної бази та інструментарію, який дозволяє оперативно ідентифікувати, оцінювати ризики і вибирати способи їх попередження. Недостатня теоретична і практична дослідженість означених питань обумовили актуальність і мету цієї наукової роботи.

Метою статті є теоретичне обґрунтування інструментарію ідентифікації фінансових ризиків на основі фінансової звітності, підходів до оцінювання ступеня ризику з метою мінімізації впливу на функціонування і розвиток промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ризики виступають невід'ємною частиною господарського механізму промислового підприємства й визначають результати його діяльності, що обумовлює потребу створення системи управління ризиками і розроблення зваженої політики управління ризиками, основу яких складає ідентифікація ризиків.

У трактуванні категорії «ідентифікація ризиків» існує багато суперечностей; багато з цих понять носить обмежений характер, що обумовлює необхідність уточнення цього поняття.

Стандартами у сфері ризик-менеджменту (Risk Management Standards) під ідентифікацією ризиків розуміють визначення тих ризиків, які здатні вплинути на реалізацію проекту і його документацію [2].

В енциклопедичному словнику «Управління організацією» під управлінням ризиками розуміють найважливіший етап циклу аналізу й управління ризиками, який полягає в розробленні переліку можливих ризикових ситуацій, прогнозуванні причин і ознак (наслідків) їх виникнення, класифікації ризиків і визначенні критеріїв ризику [21]. При цьому А.Г. Поршневу, А.Я. Кібанову, В.М. Гуніну зазначають, що «від того, наскільки повним і вичерпним буде перелік ризикових ситуацій і наскільки адекватні запропоновані критерії ризику, залежить можливість попереджувального управління ризиками як одного із заходів зниження ризику» [21].

У словнику термінів надзвичайних ситуацій ідентифікація ризику трактується як «визначення відповідності ризику заданим ймовірності, типу, рівню, джерела небезпек і загроз, а також їх наслідків. Має на меті формування вихідних положень з аналізу ризиків, з їх класифікації та ранжирування, за призначенням заходів щодо зниження й управління ризиками» [18].

У термінологічному словнику «Страховання й управління ризиками» ідентифікація ризиків розглядається як перший з п'яти основних етапів управління ризиками, «мета якого полягає у встановленні потенційних джерел заподіяння шкоди через проведення повного аналізу всіх можливих випадків, які можуть статися в результаті недбалості, недогляду або нещасного випадку» [19].

О.М. Полінський, досліджуючи інноваційні ризики, визначив сутність і мету ідентифікації ризику як: «виявлення областей підвищеного ризику для оцінки міри ризику, аналізу прийнятності відповідного рівня ризику для підприємства; розробки при необхідності заходів з попередження або зниження ризику, а у випадку, коли ризикова подія відбулася, вживання заходів максимально можливого відшкодування заподіяного збитку» [14].

І. Белов та О. Ніжнікова доводять, що в результаті ідентифікації «визначаються: ризики та умови ризиків – дії чи оточення проекту, які можуть зробити ризики більш ймовірними, а також тригери або ознаки ризиків, які вказують на те, що ризик стався або може статися» [3].

О.Є. Григор'єва розглядає ідентифікацію ризиків як «процес, що здійснюється, насамперед, і супроводжує управління проектом до його закінчення. Ідентифікація ризиків визначає, які ризики можуть вплинути на проект, і документує характеристики цих ризиків. Ризики можуть ідентифікуватися за схемою “причини-наслідки” і навпаки» [9].

Як видно з наведеного вище, нині не має єдиного загальноприйнятого визначення поняття «ідентифікація ризиків». Саме тому проведений автором аналіз наведених та інших трактовок ідентифікації ризиків дозволяє сформулювати таку дефініцію цього поняття.

Ідентифікація ризиків – це виявлення та документування усіх видів можливих ризиків, що загрожують підприємству, пов'язаних з кожною конкретною операцією і діяльністю підприємства загалом. У процесі ідентифікації ризиків відбувається: виявлення факторів ризику, обумовлених зовнішнім і внутрішнім середовищем; визначення ступеня керованості ризиками; формування портфеля фінансових ризиків, пов'язаних з операційною, фінансовою та інвестиційною діяльністю підприємства.

Фактори ризику – це будь-які причини, що зумовлюють виникнення та прояву тих або інших видів ризику. В економічній літературі існують численні підходи до класифікації факторів ризику, але єдина система їх класифікації – відсутня. Це пояснюється численними загрозами здатними спричинити появу ризику в діяльності промислового підприємства, які досить важко виявити, систематизувати та оцінити з погляду можливих втрат.

У структурі факторів ризику можна виділити внутрішні (несистематичні) та зовнішні (систематичні). Зовнішні – незалежні від діяльності підприємства; зумовлені загальноекономічними та ринковими чинниками, які підприємство не може самостійно змінювати, але повинно враховувати при розробленні тактичних і стратегічних цілей і програм розвитку. До таких факторів можна віднести:

- циклічність економічного розвитку (спад, депресія);
- зміну макроекономічних умов інвестування;
- непрогнозоване коливання кон'юнктури фінансового ринку;
- падіння обсягів виробництва у країні;
- нестабільність політико-правових умов ведення бізнесу;
- недосконалість податкового законодавства;
- зростання темпів інфляції;
- зменшення рівня реальних доходів фізичних і юридичних осіб;
- уповільнення платіжного обороту тощо.

Внутрішні фактори ризику обумовлені видами діяльності підприємства та його специфікою. З огляду на це всю сукупність внутрішніх факторів ризиків доцільно поділити на: загальні (пов'язані з операційною, інвестиційною та фінансовою діяльністю; з виробничим, інноваційним, інвестиційним транспортним, кадровим потенціалом; з некваліфікованим фінансовим менеджментом, неефективною структурою активів і капіталу тощо) та специфічні (обумовлені галузевими, територіальними особливостями функціонування підприємства, форс-мажорними обставинами, помилковістю прийняття рішень, економічними порушеннями і злочинами тощо).

Для того, щоб ідентифікувати ризики і відповісти на питання, як вони впливають на діяльність промислового підприємства, доцільно проаналізувати його бухгалтерську і фінансову звітність. При цьому головними фінансовими документами, що дозволять зробити експрес-аналіз ринкових ризиків підприємства, є баланс підприємства та звіт про прибутки та збитки (табл. 1, 2).

Таблиця 1

Баланс (Звіт про фінансовий стан)

Актив	Код рядка	Ризики
1	2	3
I. Необоротні активи		
Нематеріальні активи	1000	Ціновий
первісна вартість	1001	Морального зношення, ціновий, процентний
накопичена амортизація	1002	
Незавершені капітальні інвестиції	1005	Процентний, кредитний, інвестиційний / інноваційний, валютний
Основні засоби	1010	Ціновий
первісна вартість	1011	Морального зношення, ціновий, процентний
знос	1012	
Інвестиційна нерухомість	1015	Інвестиційний, процентний, валютний
Довгострокові біологічні активи	1020	
Довгострокові фінансові інвестиції: які обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств	1030	Інвестиційний, фондовий, ціновий, процентний
інші фінансові інвестиції	1035	Інвестиційний, процентний
Довгострокова дебіторська заборгованість	1040	Процентний
Відстрочені податкові активи	1045	Процентний, податковий

Продовження табл. 1

1	2	3
Інші необоротні активи	1090	
Усього за розділом I	1095	Ліквідності
II. Оборотні активи		
Запаси	1100	Ціновий, майновий, ліквідності
Поточні біологічні активи	1110	Ліквідності
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	1125	
Дебіторська заборгованість за розрахунками: за виданими авансами	1130	Кредитний, процентний, ціновий, товарний
з бюджетом	1135	Бюджетний
у тому числі з податку на прибуток	1136	Податковий
Інша поточна дебіторська заборгованість	1155	
Поточні фінансові інвестиції	1160	Процентний, кредитний
Гроші та їх еквіваленти	1165	Ліквідності, валютний
Витрати майбутніх періодів	1170	
Інші оборотні активи	1190	
Усього за розділом II	1195	
III. Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття		
Баланс	1300	
I. Власний капітал		
Зареєстрований (пайовий) капітал	1400	Достатність капіталу, захищеність від ризику
Капітал у дооцінках	1405	
Додатковий капітал	1410	Достатність капіталу, захищеність від ризику
Резервний капітал	1415	Достатність капіталу, захищеність від ризику
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1420	
Неоплачений капітал	1425	()
Вилучений капітал	1430	()
Усього за розділом I	1495	Достатність капіталу, захищеність від ризику; ризик фінансової стійкості
II. Довгострокові зобов'язання і забезпечення		
Відстрочені податкові зобов'язання	1500	Кредитний, процентний, валютний
Довгострокові кредити банків	1510	Кредитний, процентний, валютний
Інші довгострокові зобов'язання	1515	Кредитний, процентний, валютний
Довгострокові забезпечення	1520	
Цільове фінансування	1525	Бюджетний, податковий, процентний
Усього за розділом II	1595	
III. Поточні зобов'язання і забезпечення		
Короткострокові кредити банків	1600	Кредитний, процентний, валютний, ціновий
Поточна кредиторська заборгованість за: довгостроковими зобов'язаннями	1610	Кредитний, процентний, інвестиційний, валютний
товари, роботи, послуги	1615	Кредитний, ціновий, процентний, валютний
розрахунками з бюджетом	1620	Бюджетний, кредитний
у тому числі з податку на прибуток	1621	Податковий, кредитний
розрахунками зі страхування	625	Кредитний, процентний
розрахунками з оплати праці	1630	Кредитний
Поточні забезпечення	1660	Кредитний
Доходи майбутніх періодів	1665	Кредитний

Закінчення табл. 1

1	2	3
Інші поточні зобов'язання	1690	Кредитний
Усього за розділом III	1695	
IV. Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття	1700	
Баланс	1900	

Джерело: складено автором на основі форм фінансової звітності.

Таблиця 2

Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)

I. ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ			
Стаття	Код рядка	Ризики	Примітки
1	2	3	4
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	2000	Розкид виручки	Розкид рентабельності продажів (2000 та 2050)
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	2050	Розкид прямих витрат	
Валовий:			
прибуток	2090		
збиток	2095		
Інші операційні доходи	2120	Ціновий	
Адміністративні витрати	2130	Ціновий	Розкид комерційних і управлінських витрат
Витрати на збут	2150	Ціновий, операційний	
Інші операційні витрати	2180		
Фінансовий результат від операційної діяльності:			
прибуток	2190		
збиток	2195		
Дохід від участі в капіталі	2200	Процентний	
Інші фінансові доходи	2220	Процентний, ціновий, інвестиційний	
Інші доходи	2240		
Фінансові витрати	2250		
Втрати від участі в капіталі	2255		
Інші витрати	2270		
Фінансовий результат до оподаткування:			
прибуток	2290	Розкид прибутку, ефект ризик-менеджменту	
збиток	2295		
Витрати (дохід) з податку на прибуток	2300		
Прибуток (збиток) від припиненої діяльності після оподаткування	2305		
Чистий фінансовий результат:			
прибуток	2350		
збиток	2355		
II. СУКУПНИЙ ДОХІД			
Стаття	Код рядка	Ризики	
1	2	3	
Дооцінка (уцінка) необоротних активів	2400	Операційний	
Дооцінка (уцінка) фінансових інструментів	2405		
Накопичені курсові різниці	2410	Валютний	

Закінчення табл. 2

1	2	3
Частка іншого сукупного доходу асоційованих та спільних підприємств	2415	Ціновий, прибутку і рентабельності
Інший сукупний дохід	2445	
Інший сукупний дохід до оподаткування	2450	
Податок на прибуток, пов'язаний з іншим сукупним доходом	2455	Податковий
Інший сукупний дохід після оподаткування	2460	
Сукупний дохід (сума рядків 2350, 2355 та 2460)	2465	
III. ЕЛЕМЕНТИ ОПЕРАЦІЙНИХ ВИТРАТ		
Матеріальні затрати	2500	Операційний, ціновий
Витрати на оплату праці	2505	Операційний, ціновий
Відрахування на соціальні заходи	2510	Операційний, ціновий
Амортизація	2515	Операційний, ціновий
Інші операційні витрати	2520	Операційний, ціновий
Разом	2550	
IV. РОЗРАХУНОК ПОКАЗНИКІВ ПРИБУТКОВОСТІ АКЦІЙ		
Середньорічна кількість простих акцій	2600	Процентний, фондовий
Скоригована середньорічна кількість простих акцій	2605	Процентний, фондовий
Чистий прибуток (збиток) на одну просту акцію	2610	Процентний, фондовий
Скоригований чистий прибуток (збиток) на одну просту акцію	2615	Процентний, фондовий
Дивіденди на одну просту акцію	2650	Процентний, фондовий

Джерело: складено автором на основі форм фінансової звітності.

Перш ніж починати аналіз, необхідно знайти відповіді та систему питань, що дозволить якісно оцінити ринковий ризик з найменшими похибками, а саме: “Яку ліквідність має підприємство?”, “Має воно позиковий капітал?”, “Яка структура власного і позикового капіталів?”, “Чи відбуваються коливання процентних ставок на фінансовому ринку та цін на товарних ринках?”, “Яким чином змінився попит на продукцію підприємства?”, “Спостерігаються зміни собівартості щодо доходів?” тощо. Після цього можна приступати до аналізу звітності, який дозволить ідентифікувати ризики промислового підприємства [16; 24; 25; 26].

У табл. 1 і 2 відображені статті, абсолютні і відносні зміни за якими дозволяють охарактеризувати притаманні підприємству ризики (у тому числі: ринкові, фінансові (ліквідності, фінансової стійкості, кредитні ризики, ризик залежності, бюджетні), операційні (ризик морального зношення) тощо). При аналізі важливо не тільки звертати увагу на високі і низькі кількісні фінансові показники, але й на якісні [16; 25].

Результати ідентифікації ризиків та причин, що їх зумовлюють, зовнішніх і внутрішніх факторів ризику та їх наслідків доцільно узагальнити в табл. 3.

Таблиця 3

Аналіз і оцінка фінансових ризиків суб'єкта господарювання

Вид ризику	Код рядка	Динаміка зміни ризику	Характеристика ризику	Причини виникнення ризику		Наслідки впливу ризику	Заходи щодо зниження ризику	Кінцева програма дій щодо управління ризиками
				Обумовлені впливом зовнішнього середовища	Обумовлені впливом внутрішнього середовища			
1	2	3	4	5	6	7	8	9

Джерело: складено автором на основі форм фінансової звітності.

Ідентифіковані ризики доцільно систематизувати за допомогою картографування, яке дозволяє розташувати за пріоритетами й оцінити кількісно ризики промислового підприємства. Карта ризику є графічним і одночасно текстовим описом обмеженого числа ризиків підприємства, в якому за допомогою градації ризику за силою впливу (рівнем значущості) та частотою його виникнення (ймовірністю) визначається межа терпимості, яка відділяє некеровані ризики від керованих, визначаються суттєві, граничні, критичні та катастрофічні ризики.

Під час розроблення стратегії розвитку підприємства, наприклад, за виявленими некерованими ризиками, до прийняття цієї стратегії потрібно зрозуміти, як зменшити або передати такі ризики, що дозволить знизити фінансові втрати і підвищити результативні показники діяльності суб'єкта підприємництва.

Побудова ефективної системи управління ризиками, яка ґрунтується на ідентифікації, оцінці, документуванні і нейтралізації ризиків, дозволить обмежити їх вплив на ефективність функціонування і розвиток підприємства.

Висновки і результати. Незважаючи на велику кількість публікацій щодо ідентифікації та оцінки ризиків, багато аспектів процедури ідентифікації ризиків у діяльності промислових підприємств залишаються в умовах невизначеності предметом гострих дискусій, що зумовило вибір теми цього наукового дослідження.

Відсутність нині єдиного загальноприйнятого визначення поняття «ідентифікація ризиків» унеможливорює ефективність системи управління ризиками, оскільки саме ідентифікація є основою побудови зваженої системи управління ризиками і розробки політики управління ризиками.

Ризики супроводжують будь-яку діяльність суб'єкта господарювання, а кожний суб'єкт господарювання має свій набір індивідуальних ризиків. Отже, у процесі ідентифікації ризиків необхідно враховувати загальні і специфічні фактори, що спричинюють появу ризиків і можуть призвести до втрати прибутку / доходу / капіталу.

Нами було запропоновано врахувати ці фактори, ґрунтуючись на аналізі фінансової звітності та картографуванні ідентифікованих ризиків з метою визначення ступеня ймовірності і значущості ризику й виокремлення керованих і некерованих ризиків з допомогою межі терпимості. У процесі проведеного дослідження спостерігались певні складнощі, обумовлені нестачею теоретико-методичних рекомендацій з визначення ступеня ризику, що не дозволяє остаточно оцінити наслідки впливу певного виду ризику на результативність функціонування і розвитку промислового підприємства, що стане подальшим предметом наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. *AIRMIC, ALARM, IRM: Стандарти управління ризиками* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ferma.eu/app/uploads/2011/11/a-risk-management-standard-russian-version.pdf>.
2. *Risk management standards of The Institute of Risk Management* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.theirm.org/knowledge-and-resources/risk-management-standards/>.
3. *Белов И.* Как управлять рисками в ИТ-проекте [Електронний ресурс] / И. Белов, Е. Нижникова. – Режим доступу : <http://www.osp.ru/cio/2010/07/13003350/>.
4. *Бланк И. А.* Управление финансовыми рисками / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 2005. – 600 с.
5. *Брегін Н. А.* Механізм оцінки й управління фінансовими ризиками підприємств / Н. А. Брегін, І. Г. Брітченко ; Донецький держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – Донецьк : ДонДУЕТ ім. М. Туган-Барановського, 2004. – 172 с.
6. *Внукова Н. М.* Економічна оцінка ризику діяльності підприємств: проблеми теорії та практики : [монографія] / Н. М. Внукова, В. А. Смоляк. – Х. : ВД «НЖЕК», 2006. – 182 с.
7. *Всесвітня асоціація ризик-менеджерів (Global Association of Risk Professionals)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.garp.org/>.

8. Гранатуров В. М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения : учеб. пособие / В. М. Гранатуров ; пер. Борис Демин. – М. : Дело и Сервис, 1999. – 112 с.
9. Григор'єва О. Є. Проблеми ризиків, що виникають під час реалізації інноваційних проєктів, та методи їхнього кількісного вимірювання [Електронний ресурс] / О. Є. Григор'єва. – Режим доступу : <http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd/>.
10. Інститут ризик-менеджменту (The Institute of Risk Management-IRM) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.theirm.org/homepage/>.
11. Куликова Е. Е. Управление рисками. Инновационный аспект / Е. Е. Куликова. – М. : Бегонья-Паблицинг, 2008. – 112 с.
12. Міжнародна рада управління ризиками (International Risk Governance Council (IRGC)) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.irgc.org/risk-governance/irgc-risk-governance-framework/>.
13. Найт Ф. Х. Риск, неопределенность и прибыль / Ф. Х. Найт ; пер. с англ. М. Я. Каждан. – М. : Дело, 2003. – 359 с.
14. Полінський О. М. Ідентифікація та оцінка економічних ризиків інноваційної діяльності в машинобудуванні [Електронний ресурс] / О. М. Полінський // Регіональна економіка. – 2011. – № 3. – С. 80–88. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/regek_2011_3_10.pdf/.
15. Попова А. Ю. Риск-менеджмент инвестиционной деятельности / А. Ю. Попова. – Х., 2003. – 266 с.
16. Рогов М. А. Введение в финансовый риск-менеджмент. Управление рыночными рисками : учеб. пособие / М. А. Рогов. – Дубна, 2001. – 71 с.
17. Рэдхэд К. Управление финансовыми рисками / К. Рэдхэд, С. Хьюс. – М. : Инфра-М, 1996. – 228 с.
18. Словарь терминов чрезвычайных ситуаций [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://enc-dic.com/mchs/>.
19. Страхование и управление риском : терминологический словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://insurance_risk_management.academic.ru.
20. Тэпман Л. Н. Риски в экономике : учеб. пособие для вузов / Л. Н. Тэпман ; под ред. проф. В. А. Швандара. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 380 с.
21. Управление организацией : энциклопедический словарь / под ред. А. Г. Поршнева, А. Я. Кибанова, В. Н. Гунина. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 822 с.
22. Чекулаев М. Риск-менеджмент: управление финансовыми рисками на основе анализа волатильности / М. Чекулаев. – М. : Альпина Паблишер, 2002. – 344 с.
23. Шапкин А. С. Экономические и финансовые риски. Оценка, управление, портфель инвестиций : монография / А. С. Шапкин. – М. : Доликов и К, 2003. – 544 с.
24. Шишкіна О. В. Теоретико-методичні основи оцінки фінансових ризиків промислових підприємств / О. В. Шишкіна // Вісник Чернігівського державного технологічного університету : збірник наукових праць. – 2010. – № 44. – С. 267–275.
25. Шишкіна О. В. Управління ринковими ризиками підприємства з монопольним положенням на ринку / О. В. Шишкіна, Є. М. Сич // Збірник наукових праць Київського університету економіки і технологій транспорту. Серія “Економіка і управління”. – 2005. – Вип. 7. – С. 58–64.
26. Шишкіна О. В. Ідентифікація ризиків і загроз фінансово-економічній безпеці промислових підприємств / О. В. Шишкіна // Матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (6–7 грудня 2012 р.). – Тернопіль : Крок, 2012. – Ч. 2. – С. 217–219.